

Törökkori emlékek Budán

1541-ben a törökök elfoglalták Buda várát, és ezzel új korszak nyílt Buda és Pest történelmében. A török hódoltság idején Buda az Oszmán Birodalom nyugati részének egyik legjelentősebb települése lett, közigazgatási központként működött, virágzó iparral és kereskedelemmel rendelkezett.

A törökök a hódoltság évei alatt nem sok épületet emeltek, azonban az általuk épített mecsetek, minaretek, dzsámik meghatározó képei voltak a korabeli városoknak. Budán a törökök elsősorban derviskolostorokat, karavánszerájokat valamint a helyi adottságokat, a Duna és a budai hegység forrásait kihasználva fürdőket építettek. Egyes források szerint Budán 24 dzsámi, 43 mecset, 3 türbe és 10 kolostor volt.

A török fürdőkultúra alapozta meg Budapest mai gyógyfürdőkben gazdag fürdőkultúráját, a ma is üzemelő négy budai törökfürdő a török hódoltság idejéből való.

A budai törökkori emlékek feltérképezése során, az alábbi útvonalat követve a török kor emlékeit, kultúráját, életvitelét ismerhetjük meg.

1. állomás – Gül Baba türbéje

A török vallási építkezés megjelenési formája volt a türbe.

A türbék centrális kupolás síremlékek, sírkápolnák voltak, melyek a muszlim temetők turbános sírkövei közül emelkedtek ki. A legjelentősebb Budán Gül Baba türbéje (nyolcszög alaprajzú, melynek tetején félgömb kupola volt)

Gül Baba, a Rózsák atyja, bektasi dervis, vagyis harcos muszlim szerzetes volt, aki 1541-ben a megszálló török sereggel érkezett Budára, a szultán parancsára. A neve igazából Kel Baba, vagyis Kopasz Atya volt, de mindenki Gül Baba néven ismerte. . Neve onnan ered, hogy időskorában mindig rózsát viselt a turbánjában.

Gül Baba Buda elfoglalásakor, 1541. szeptember 2-án halt meg. Tiszteletére díszes temetést rendeztek, amelyen maga I. Szulejmán szultán is részt vett, sőt, a legenda szerint beállt a koporsóvivők közé is. A Gül Baba sírja fölé emelt türbét 1543 és 1548 között építtette Mehmed Jahjapaszáde, a harmadik budai pasa.

A türbe az Oszmán Birodalom legészakibb síremléke, ami mai napig zarándokhelyként működik.

(Jelenleg: Budapest, II., Mecset u. 18-20.sz.)

2. állomás - Tojgun pasa dzsámija

A mecsetek és dzsámik a centrális elrendezésű épületek voltak, melyeket a félholddal díszített öblös kupolák zártak le. A mecsetek mellett vékony, hangsúlyos minaretek álltak.

Tojgun pasa 1555 körül építtette a dzsámiját. Ez a dzsámi volt a Víziváros jelentős kereskedelmi negyedének központja, a dzsámi mellett egy fürdő, egy iskola és számos bolt is megtalálható volt.

A dzsámi épülete túlélte a történelem viharait, Buda visszafoglalása után is fennmaradt, és a budai kapucinusok kapták meg 1687-ben, ahol templomot és kolostort rendeztek be. A kapucinus kolostor 1970-es helyreállításakor tárták fel a dzsámi maradványait, a szamárhátíves ablakokat.

(Jelenleg: Budapest, I.ker. Fő utca északi vége)

Gül Baba türbêje

Gül Baba türbêje

Felirat a kúton

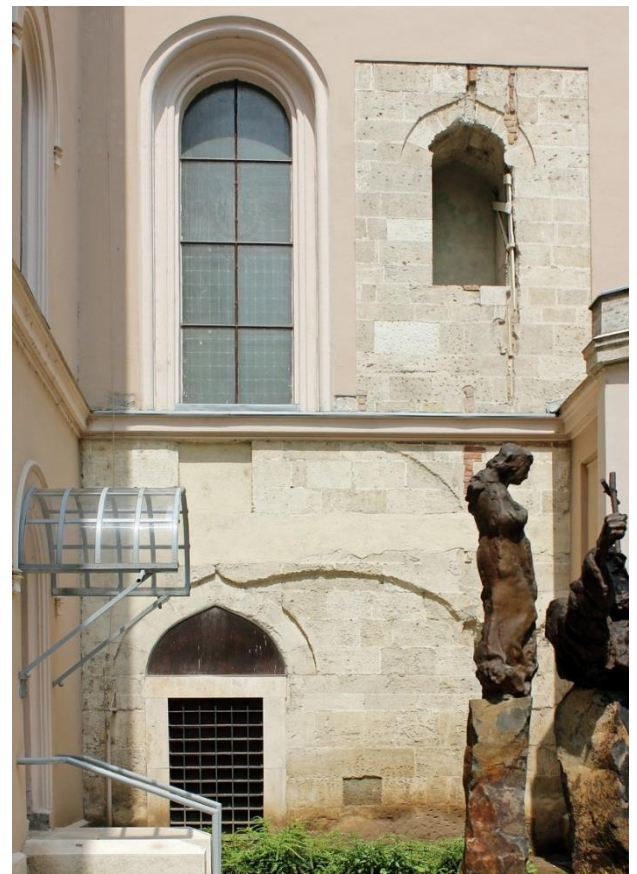
Gül Baba szobra

Gül Baba türbéje - oszlopok

Az Élet Kútja

Tojgun pasa dzsámija – számárhátíves ablakok

Törökkori fürdők

Buda fürdőinek virágkora a török hódoltság időszakára tehető. Az ebben az időszokban épült fürdők mai napig Buda legnevezetesebb épületei közé tartoznak.

Az iszlám vallás szerint tisztálkodásra csak folyóvíz alkalmas, állóvíz nem, így a fürdőket források fölé építették, amelyek vizével a fürdőzés előtt le tudták öblíteni testüket. Ezeket az épített fürdőket hammamnak hívták.

A kaplidzsa, ilidzsa vagy germáb elnevezéssel jelöltek természetesen feltörő hévizet, elkerített, de nyitott fürdőhelyet, de akár klasszikus épített törökfürdőt is.

A török korban a Duna jobb oldalán 7-8 fürdő működött, ezek között volt kiépített héviz, gőzfürdő, hammam, és természetesen volt a pasának külön fürdője.

A fürdők építészeti szempontból centrális elrendezésűek voltak. Általában középen helyezkedett el a kupolával fedett nagy medence (sok esetben nyolcszögletű), és e körül helyezkedtek el a fürdők kisebb, kiszolgáló helyiségei.

3. állomás – Rácz fürdő

A Rácfürdő a Gellért hegy északnyugati lejtőjén helyezkedik el, forrása – mely nagyon nagy vízhozamú és nagyon meleg (43,4 Celsius) - a Gellért hegy sziklájának tövéből ered.

A török hódoltság idején a kisebb fürdők közé tartozott, neve is kücsük ilidzse=kis fürdő volt. Nyolcszögletű kupolacsarnoka, mely 1572-ben épült – kiváló állapotban maradt fenn hosszú évtizedek során. A fürdő Buda visszavételét is sértetlenül vészelte át, majd hosszú ideig fürdőként üzemelt.

Jelentős károkat a II. világháborúban szenvedett, de 2012-13-ban teljesen felújították, eredeti formájában állították vissza a kupolát, az ablaknyílásokat, a medence lépcsőit és ma már ismét régi állapotában látható és látogatható.

(Jelenleg: Budapest Hadnagy utca 8-10.)

4. állomás – Rudas fürdő

A Rudas fürdő helyén már a török kor előtt is fürdő üzemelt, melyet feltehetően Ali budai pasa 1566 körül kijavított, majd később Szokoli Musztafa budai pasa átépítette A fürdő – kisebb javításokkal – a mai napig üzemel. A Rudas fürdő ilidzsa típusú fürdő volt, amely a források vizét hasznosítja.

A fürdő neve a török időkben Zöldoszlopos fürdő volt (törökül: yeşil direkli ılıca). Az elnevezés onnan származik, hogy a fürdő nagymedencéje fölött lévő boltozatot tartó oszlopok közül az egyik zöld volt.

Evila Cselebi úti leírásában így ír róla:

„E nagy medence körül, a nyolc boltív alatt, nyolc darab hánefi mosómedence van. Elbűvölő, tiszta és szennytelen masszörök is vannak ott, akik indigókék törölközőbe csavarják fehér testüket. A fürdőkben a fürdőzők szolgálatára állnak, s kívánságuk szerint letisztítják őket. Ám ennek a héviznek a vize mérsékelten meleg. (...) A öltözőterem fala kívülről négyszögletes, rajta egy zsindegyel fedett, nagyon széles hatalmas kupola van, amely alá ezer muszlim harcos is befér”

Jelenlegi nevének kialakulásáról több elképzelés is van. A lehetséges változatok egyike, hogy a komprikötő rúdjáról kapta a nevét, más vélemények szerint azonban a környéken élő rácok által használt Rudna ilidzse (ásványos fürdő) névből alakult ki a Rudas elnevezés.

(Jelenleg: Budapest, I.ker. Döbrentei tér 9.)

5. állomás – Királyfürdő

A fürdő építését a budai várfalon belül Arszlán budai pasa kezdte meg 1565-ben és utóda Szokoli Musztafa, „a nagy fürdőépíttető” fejezte be.

A fürdő különlegessége az, hogy nem volt és a mai napig nincs az üzemeltetéshez szükséges, közvetlen meleg víz bázisa. A vizet építésekor és napjainkban is a mostani Lukács fürdőnél lévő hévizes kutakból, biztosítják

A fürdő a 18. század legvégén a König család tulajdonába került, ekkor változott a neve Königs-Badra, vagyis magyarul Király Fürdőre. Az épület a II. világháborúban súlyosan megrongálódott, 1950-es években újíttották fel.

(Jelenleg: Budapest, II. kerület Fő u. 84.)

6. állomás – Császár fürdő (Veli bej fürdő)

Az egykori legszebb budai fürdő építése is Szokoli Musztafa nevéhez fűződik, 1574-75 között készült. A budai pasa nem véletlenül választotta ezt a helyet fürdő építésére, hiszen a forrásának gyógyító erejét már a régi rómaiak is használták.

Alaprajza a hagyományos török fürdőket idézi, a főmedence köré kilencosztású tér tartozott, sarokkupolái alatt átlós irányban szintén medencék voltak.

A fürdő építésének dátumát egy török fejtörő versből, egy kitábéből lehetett kikövetkeztetni.

Veli-bej fürdőjében – mint sok más török épületben – megtalálható volt egy török nyelvű, kőbe vésett felirat, mely egyrészt az épületet díszítette, másrészt az épület építtetőjének állított emléket. A szépen megfogalmazott, és díszes kivitelezésű vers egyben fejtörő is volt, az egyes betűk számértékének összeadásával lehetett az építés dátumát kiszámolni. A Veli bej fürdő kitábé-ja az 1830-as évekig – a fürdő egy eldugott részén - fennmaradt, majd áthelyezték a feliratot a fürdő ajtaja mellé. Itt azonban a lecsapódó gőz megrongálta, és egy túlbuzgó kőműves mester egy javítás során leverte az elhasználódott feliratot.

Az építés évszámát – a megfejtést – is csak egy másolatról lehetett kiszámolni.

(Jelenleg: Budapest, II. ker. Óbuda, Frankel L. u. 31-33..)

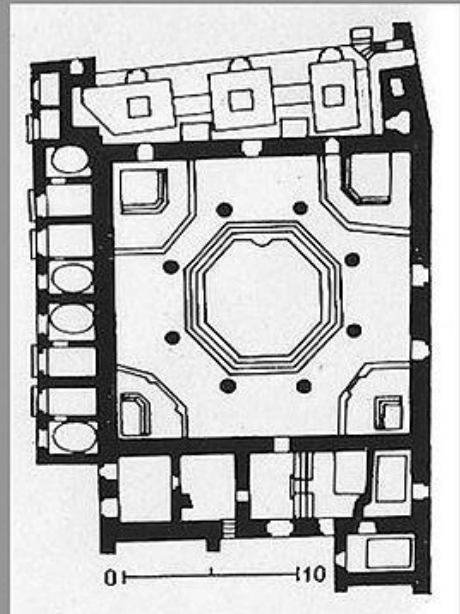
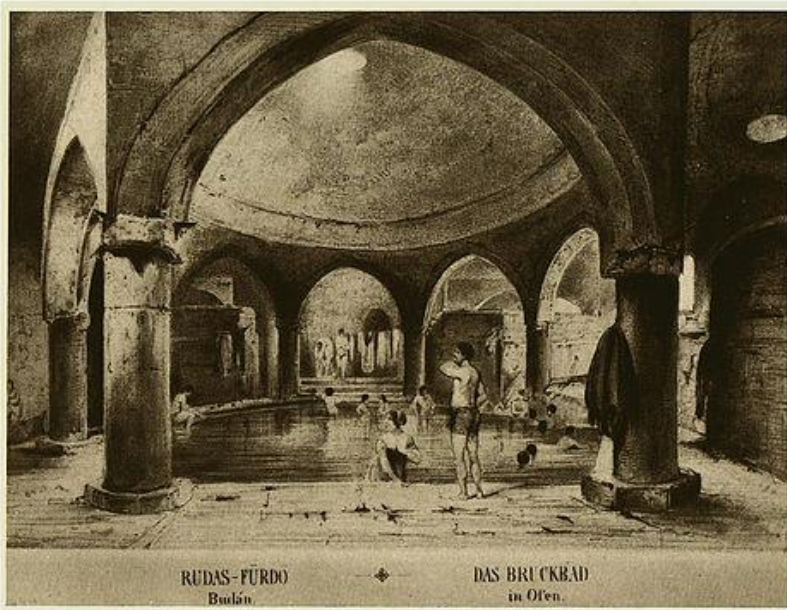
Császár Fürdő

Császár Fürdő

Rudas Fürdő török kupolája

Rudas Fürdő - török fürdő alaprajz (forrás: Wikipédia)

Király Fürdő - Ganz utcai nézet

Zsidók a törökkori Budán

1526-ban a Mohácsi csata után a budai zsidó közösség szinte teljesen megszűnt, a budai Zsidó utca szinte elnéptelenedett.

Szulejmán szultán a zsidó kereskedőket és kézműveseket magával vitte Isztambulba illetve a török birodalom különböző városaiba, ahol szabad emberek voltak, szabadon kereskedhettek. Az áttelepített zsidók az új lakhelyükön is megtartották szokásaikat, és nem olvadtak be más zsidó közösségekbe.

1541-ben a törökök elfoglalták Budát, Buda virágzó nagyváros lett, mivel a törökök az Oszmán Birodalom nyugati végének központjává tették. Ez azt is jelentette, hogy a pezsgő élettel együtt a zsidók is visszatértek, és ismét benépesítették a Vizivárost és a Zsidó utcát. Jelentős gazdasági, pénzügyi pozíciókat töltenek be, és fontos szerepet töltenek be a hódoltsági területek és a Magyar Királyság közötti kereskedelem bonyolításában.

A zsidók számára a török uralom vallási téren is kedvező változást jelentett, mivel az iszlám jogrend megengedőbb volt más vallásokkal szemben.

A virágzó élet 1686-ban, Buda visszafoglalásakor ért véget. A harcok során sokan elestek, nagy tömegeket hurcoltak el fogolyként, a túlélők pedig szétszóródtak. Budán ezt követően sokáig nem volt zsidó közösség.

7. állomás - A törökkori zsidónegyed a Budai Várban

A XVII. század a budai zsidóság fénykora volt, A tehetősebb zsidók a várban lévő Zsidó utcában éltek. Ma a Szent György utca található a helyén.

Az 1547.évi török összeírás szerint a Várban 238 keresztény, 75 zsidó és 60 kopt család lakott. Az összeírás a zsidókhöz hozzászámít még 18 "vendég" családot. Ezek a zsidó "vendégek" 1541 és 1547 között települtek be Törökországból.

Ez az időszak egy nyugodt, fejlődő és gazdagodó időszaka volt a zsidóságnak. Élénk gazdasági, kereskedelmi tevékenységet folytattak a törökök támogatásával és segítségével.

A törökök Nem újították meg a középkorban dívó megkülönböztető ruha, vagy zsidóbélyeg viseletének kényszerét és megszüntették azt a középkori kényszert is, amely a zsidók munkáját, tevékenységi körét a pénz, illetve hitel-ügyletekre korlátozta. Szabadon űzhettek ipart, szabadon kereskedhettek.

(Jelenleg: Budapest, I. ker. Budai Vár - Szent György utca)

8. állomás - Zsinagóga a Budai várban

A törökök nem nemzetiségi, hanem vallási csoportok szerint különítették el a lakosságot. Vallási kérdésekben türelmesek volt. A zsidók szabad vallásgyakorlatát épp úgy eltűrték, mint a keresztényekét.

A várban, ebben az időben 2-3 zsinagóga működött. A budai zsidók három különböző vallási irányzathoz (szefárd, askenáz, szír) tartoztak. Nagyon magas színvonalú vallási élet folyt ebben az időben Budán.

Az 1964-es esztendőben Budán - egymásnak közvetlen közelében - két középkori zsinagóga maradványa került felszínre.

A kisebb és régebbi a föld felszíne fölé emelkedik. Ennek maradványai a Táncsics Mihály utca 26. szám alatt helyezkednek el. Scheiber Sándor kutatásai alapján ez az épület a budai török kor szír-szefárd zsidóságának temploma volt.

(Jelenleg: Budapest, I. ker. Budai Vár - Táncsics Mihály utca 26.)

9. állomás – Víziváros

A török korban a kevésbé tehetős zsidók – Várban lévő Zsidó utca mellett - a Vízivárosban telepedtek le. A XVII. század budai városábrázolások egész sora nevezi Judenstadtnek, Ghettonak a mai Vízivárost.

A Várhegy vízivárosi oldalán állt a török kor zsidó temetője is.

Budai látkép - korabeli rajz (forrás: Wikipédia)

A volt Zsidó utca a Várban - mai Szent György utca

Tábla a feltárt zsinagóga falán - Táncsics Mihály u. 26

A zsinagóga maradványai - Táncsics Mihály u. 26.

A zsinagóga maradványai - Táncsics Mihály u. 26.

A fenti sétaútvonalon 'haladva', a fennmaradt – és sok esetben szépen felújított – épületeket megismerve sok-sok kérdés merült fel bennem.

Mi lett volna, ha a törökök nem foglalják el Kelet-Európának jelentős részét, és nem töltenek itt több mint 100 évet? Hogyan alakult volna Buda élete, ha nem foglalják el, vagy ha a földdel teszik egyenlővé, és nem alakítanak ki itt egy virágzó várost? Hívnák-e ma Budapestet a fürdők városának, ha nem marad fenn ennyi, a törökök által épített fürdő a Duna partján? Hogyan alakult volna a zsidó nép sorsa, ha a török korban nem megbecsült polgárai lettek volna Budának?

Persze a 'mi lett volna, ha...' kérdések jó alkalmat adnak a gondolatkísérletekre, de jelen esetben elmondhatjuk, hogy a török idők máig meghatározó nyomot hagytak Buda életében, az általuk meghonosított fürdőkultúra hatásait mai napig élvezzük, a törökök által emelt épületek, illetve ezek fennmaradt részei fontos részei a városnak, a város kultúrájának.

BENKE LUCA

Források: www.wikipedia.hu, www.terebess.hu/keletkultinfo

Felhasznált irodalom: Raj Tamás-Vasadi Péter- Zsidók a Törökkori Budán

A fotók - a megjelöltek kivételével - mind saját alkotások.